

A MAI CSEH IRODALOM

Azok az írók, akikkel itt most a magyar olvasókat megismer-
tetjük, irodalmi munkásságukért az 1948. évben mindannyian állami
nagydíjat kaptak. Közülük Pujman Máriát (1893) a „Játék a tűzzel“
című regényéért tüntették ki. A megtiszteltetés egyképpen szól az
öntudatnak s határozottságnak, mellyel az író az utolsó tíz év
buzai történetének eseményeit kezeli, valamint a művészi feldolgo-
zásnak. A hivatalos közlemény e formulája találóan emeli ki a ju-
talmazott főérdemeit, ami különben már a tárgyválasztásban, majd
pedig a regény megformálásában is egyre inkább kifejezésre jut.
A Reichstag felgyújtásától a protektorátus megszervezéséig jeleníti
meg csodálatos kifejező-készséggel, drámai hatással az események
forgatagát, ahogy lavinához hasonlóan terjedt el Prágában éppúgy,
mint Németországban, mindenütt átformálva a családi és társa-
dalmi viszonyokat, állapotokat, hivatalnokok, munkások, művészek
életét a legeldugottabb zúgban csakúgy, mint Prága belvárosában,
a lipcei törvényszéken vagy a berlini periferián. Minden szilárdan
áll a maga helyén ebben a regényben, szigorú logikai láncban, a
legfinomabb apróságokig kidolgozva, törvénytzerűen megépítve és
belsőleg, lélektanilag megindokolva. A cselekmény még a legkisebb,
tipikus hétköznapiágokról sem feledkezik meg. Mélyen és meggyő-
zően figyeli az emberek és dolgok titokzatos világát, hogy a gondo-
lat és tett bizalmas kapcsolatán keresztül szimbólumokban tudassa
a tragikusan kitáguló korrallal: igenis a szilárd jellem a történelem
logikája szerint a jövő letéteményese, s a tisztultabb társadalmi
rend záloga. Nemcsak a Kommunista Párt cseh vezetőiben, a mun-
kás, értelmiségi és főiskolás körök hőseiben, hanem Dimitrov György
heroikus egyéniségében is: mind-mind a forradalmi fejlődés kike-
rülhetlenségét, leendő győzelmét, a korszak nagy elhatározásait,
fordulatokat érlelő dialektikus arculatát rajzolja, példázza az író.
Szimultán szemlélete egyaránt tökéletesen ragadja meg az idő ir-
mát s a benne epikailag részletszerűt. Ez tette lehetővé, hogy egyre
mélyebben hatoljon be az emberi bensőbe, figyelje, vizsgálja azt
érzelmeiben, eszmei elhatározásaiban, erkölcsi felelősség-tudatában,
szociális kríziseiben, jellembeli megtisztulásaiban. Néhány jelenet
megrendezése különösen megindító: a Prága iránti szeretet, csodá-
lat lángoló megvallása, az iskolai élet külön levegője által kiváltott
gyermeki mosoly fölötti őszinte reflexió, a munkásvilág problémái-
nak megértése, konkrét példákon való szemléltetése. Minden érzelmi
attitűd ellenére is e részletek sok új ismerettel gazdagítanak ben-
nünket az emberről, a kiismerhetetlennek látszó lényről, ki elevenen
reagál a mai forrongó világ minden benyomására. Ezt az embert

sikerült az írónőnek közvetlenül, őszintén, nyíltan és szemléletesen elének állítani. A legkülönbözőbb jellemek változatos galériája a legrégibb generációtól a legifjabbig úgy van megrajzolva, mint tanúja annak a világdrámának, mely nagy mértékben nemzeti történetünket is jelenti már. A polgárvilág szétmállása riportszerű dinamizmussal van megörökítve. Az írónő itt szívesen alkalmazza akár a groteszk megvilágítást is, humorosan kiemelve, eltűzözva a karrikírozott vonásokat, mindenkor szigorúan igazodik azonban a társadalmi dokumentáció, a valóság-ábrázolás elvéhez. Művészi kifejezés tekintetében gazdag változatát kapjuk a beszélt nyelvnek éppúgy, mint az argotnak, a költői pátoznak, plasztikus jellem-modellációnak. Mindezt drámailag kiélezett párbeszédekben, pompás leírásokban, melyek közül a „Szaniszló Prágája“ című fejezet a mai cseh prózának kétségtelenül a legjavát jelenti. Magával ezzel az egy részlettel is kiérdemelte az írónő a legnagyobb elismerést, annyira hatásos, finom, kifejező remeke ez a művészi kifejezésnek és a költői átérzésnek.

Jilemnický Péter (1901), ki jelenleg a csehszlovák nagykövetség kulturattaséjaként működik Moszkvában,* „Kronika“ című regényéért kapta a kitüntetést, melynek cseh változata „A szél megfordul“ címen jelent meg. Az állami nagydíjjal korábbi írói munkásságát is jutalmazni kívánták, mert hisz ő az egyik előharcosa Csehszlovákiában a szocialista realizmusnak. Származását tekintve cseh, kinek azonban Szlovákia lett az igazi hazája. Regényei a mai szlovák szépirodalom legjobb darabjai közé tartoznak. „A szél megfordul“ c. pompás dokumentációs krónika eszméje és tanúsága talán ezzel a néhány szóval fejezhető ki a legtalálékosabban: a mi népünket nem lehet legyőzni. Ha a hazai vagy külföldi olvasó mély epikai sodrású, drámai cselekményű, mélyen emberi művet keres, olyat, melyen át megismerheti a szlovák nép hősiességét, harcának szívósságát 1943-tól egész a szovjet hadsereg bevonulásáig, vegye kezébe ezt a könyvet, mely maga a dinamikus élet, igazul, egészében, másíthatlan. Ha Fučík Julius „Riportázs“ c. könyve a cseh becsület megrázó tanúbizonysága, akkor ez annak a szlovák mása. Hőskölteménye a férfiasságnak, őszinteségnek, hűségnek, bajtársiasságnak, segítő-készségnek, megmutatja az emberi önfeláldozás legmagasabb fokát — az önfeláldozást, mi akkor kötelesség volt. Épp ezért kellene e könyvet mindenütt a felnövekvőben lévő ifjúság kezébe adni: ismerje meg belőle az élményeket, értékeket és tapasztalatokat, amelyeken át és amelyekért született a Szabadság. Jilemnický e regénnyel ismét bebizonyította, mily tökéletes ismerője a falunak, a vidéki környezetnek, a hegyek közötti világnak, ahol a cselekmény lejátszódik. Azt írja le, amit látott, másoktól hallott s amit a hagyomány őrzött meg szinte egyenesen az író számára. E könyvet még eljövendő nemzedékek is visszafojtott lélegzettel fogják olvasni, annyira közvetlen és tökéletesen életszerű. Csillog benne a humor és megfeszül az elszántság, éberség, a bosszú,

* Éppen e tanulmány fordítása közben közölték a lapok a hírt, hogy a szlovák író 1949 május 19-én Moszkvában szívszélhűdés következtében elhunyt.

a harcós férfi-indulat. A szélsőséges líraiság mindamellettt nem kap túl tág teret, a cselekmény mindenekelőtt eseményekből, a vidéki élet tipikus és jellemző képeiből, pillanattfelvételekből tevődik össze. Jilemnický művészete éppen abban van, hogy mesterien tud megörökíteni néhány vonással jellemeket és helyzeteket, pillanatok alatt leleplezi azok drámaiságát, anélkül, hogy túlhajtana az olcsó hatást, a szenzációt bennük. A szlovák és cseh írók közül talán ő áll legközelebb az orosz szocialista realizmushoz, ahhoz a szélessodrású epikához, melyben minden egybefolyik, mégis különválasztható és önmagában is megfigyelhető. Ezekben a napokban, midőn e sorokat írjuk, érkezett a hír Moszkvából, hogy megjelent Jilemnický regényének orosz fordítása, s hogy a bevezetést hozzá Boris Polevoj írta, kinek „Egy igaz ember története“ című regényét fordításból a cseh közönség is jól ismeri. A szovjet író abban látja Jilemnický fő-érdemét, hogy elbeszélésének alkalmasan választott, váltakozva nyugodt, majd ismét szenvedélyes tónusával nagyszerűen érzékelteti az események sajtószerszerűségeit s azok külön szlovák koloritását. Polevoj előszava ezekkel a szavakkal fejeződik be: „Külön nagy érdeme ennek a könyvnek, hogy emléket állít a Szovjetunió és Cseh-szlovákia nemzetei közti testvéri szeretetnek, melyet a faszizmus elleni közös harcban együtt hullajtott vér edzett szilárddá, továbbá a hálaérzés, mely a szláv nemzetek felszabadítója, a Szovjet Hadsereg iránt benne megmutatkozik.“ Férfias értékelés ez, melyhez csak azt kell hozzátenni: nem ismerek könyvet, mely emberibben és művészebben ábrázolná a szlovák falu népének jólismert természetes heroizmusát.

A harmadik cseh író, akit a magyar közönségnek bemutatunk, Holan Vladimír (1905), a cseh vers legmerészebb atlétája, ki első sorban metaforáival érdemli ki ez elnevezést. A nagydíjat az 1945 óta tartó költői munkásságáért kapta, mely programszerűen fejezte ki a cseh nép vágyódását, törekvését egy új társadalmi rend után, és a hálaérzést a Szovjetuniónak a felszabadításért. E munkássága a „Felhő útja“ c. kötettel kezdődik és a „Varjúkárogás c. gyűjteménnyel fejeződik be. Holan Vladimír legfőbb költői erénye az egyéni képzelőerő és szimbólumalkotó képesség, mely ismeri az álmok titkait, a hit nagyságát, a gondolatok végtelen szakadékait, az érzelmek legmélyebb világát, mégis reális kapcsolatban van a külső, valóságos világgal, melyet nem remélt képzetekkel, tudatalatti világgal, jelképekkel sokszoroz meg. A „Felhő útja“ a megörült idő s a szülési fájdalmak, a felszabadult elemek és a szédítő kábulat képzeteinek dantei költeménye, mely szörnyű rekviem, síron túl is ható átok, csak hogy minél hitelesebb bizonyossága legyen a háborús korszaknak és élménynek. Nem sok cseh költő sürített eddig versekbe annyi reménytelenséget és szédítő élményt, mint ami ezekből a barokkosan felépített, szomorú, sokszor sirattató, mégis: a végső testvéri mosolyban rendületlenül hívó versekből felénk árad. Szinte szimfónikus ballada ez a halálról és a romlásról, a hiábavalóságról. Fenséges dala a remetének, ki nehéz és fájdalmas szavakkal gondolatsorokba és képek tömegsírjába temeti, tördeli magát, hogy így mutassa meg a fényt, a költői vibráció soha nem látott

hatásfokait. Ha valaha megírják a cseh költészet demonológiájának történetét: ez a vers lesz annak egyik legeredetibb, legkitűnőbb darabja. Benne a démoniség szinte már az égetően éles groteszkségig és paródiáig van felfokozva. De mihelyst ez a költői hűség és igazság szempontjából veszedelmet jelenthet, rögtön változik a hang s a művészi intenció, hogy, végül is az anyagszerű, tárgyias realizmus legyen az elsőség az eddigi fegyverzetlennek látszó képzetcsapongás és összefüggéstelenség helyett. A nyelv is mindenben tökéletesen símul a költői tárgyhoz és hangulathoz: eredeti, egyéni, merészen újító, ha kell finoman érzelmes s ami a legesodálatosabb: önmagát minden helyzetben fáradhatatlanul feltalálja. Ez volna nagyjából Holan költői útja a pusztulás és romlás évein, élményein át, melyen járva mindenkor a legnagyobb áldozat és hősiesség követelményével épülő új világ igazságaért harcolt. Ugyanezen tárgyi és érzelmi határok közt született a „Panychida“ c. vers is. Szintén nagylélegzetű, formailag merész, de belsőleg jól elrendezett költemény, melyet szerzője a második világháború szláv mártírjainak, hősi halottjainak s a koncentrációs táborokban elhaltak emlékének ajánl. Miként az előző könyvben, itt is a durva megalázás, a szlávok ellenségei részéről minden vonalon megnyilatkozó állati kegyetlenség, sátáni bánásmód szüli az ellenkezést, tiltakozást az egyszerű emberben az istentelen teremtmények, az apokaliptikus rémek sárkányi bestialitása ellen, s a hála-éneket, a köszönet és szeretet dalát azok felé, akik harcolnak a gonosz ellen. A sátáni gazság legyőzetett, de a romlást akaró férgek újra kimásztak földalatti rejtekeikből és lángolva, rombolva akarják látni mindazt, amit az új élet épített. Mi azonban soha nem feledjük el a szörnyű rém munkálását és neki-kezdünk az új életnek. A névtelenek csendes munkájának, a szeretetnek a színjátéka. „Az ezerszirmú rózsával“ c. költemény. A megtévelyodott élnyomó nemzet fölötti kemény ítéletmondást a vörös katonák üdvözlete és dicsőítése fejezi be. A „Köszönet a Szovjetunió-nak“ c. vers a legszebb költemény, amit a szabadságunk visszaszerzéséért harcoló Szovjethadsereg heroizmusa költőből kiválthatott. Nincsenek már kivégző-különítmények, hanem fák, fény, világosság, emberek mindenütt, a pángermán rémet megsemmisítette a mesebeli kard, melyet mindenki oly jól ismer az orosz hősmondákból. Az olvasó egyetlen lélekzettel emelkedik, nő a költői magasságokig, hatalmasan ívelt helyzetekig, de ugyanakkor átérzi az egyszerű ember legnagyobb boldogságát is: azt, amit a szabadság jelent mindenki számára a földön. Cseh költő nem irt az utolsó években öntudatosabb és elszántabb, lelkesítőbb verset e nagy napok és a határtalan öröm emlékét őrző költeménynél, mert: „A korszakok régi vágya / A mindent egyesítő testvériség vágya / Mégis megvalósult!“

Hogy a cseh és szlovák irodalom legkiválóbbjainak írásához hozzácsatoljuk a Károly-egyetem rektorának, dr. Mukařovský Jánosnak a tanulmányát, ez elsősorban azért történik, mert a szerző a leg-haladószelleműbb esztétikusok és irodalomtudósok közé tartozik, s egyúttal egyik legismertebb egyénisége a Csehszlovák Köztársaság mai szellemi életének. Először a pozsonyi egyetemen működött, majd Prágában lett az esztétika professzora. Kezdetben az orosz formalis-

ták iskolájához tartozott, majd mint a „Prágai Nyelvészeti Társaság“ vezető személyisége, számos irodalomesztétikai tanulmányban dolgozta fel a cseh vers hangesztétikai problémáit, melódiáját, stílbeli sajátosságait, lélektani és szociológiai feltételeit. A művészi alkotás mindenekelőtt szilárd rendet jelent — ezzel az alapvető tétellel és meggyőződéssel fogalmazta meg O. Zich és F. X. Šalda hatása alatt az esztétikai objektívizmust, mely az alkotó pszichikai diszpozícióit veszi számításba mindenekelőtt. Ez azonban csak a kezdet volt. Utána következett a modern lingvisztika rendszeres módszertana, mely a „Prágai Nyelvészeti Társaság“ munkáinak sorában nemzetközi elismerést váltott ki. Mukařovský nyelvészeti módszerrel tanulmányozta a művészet egyes ágazatait, a költészet és műalkotás öncélúságának, elsődlegességének elvét azonban soha nem adta fel. Ebben az időben írta Mácha Május c. költeményével foglalkozó munkáját, majd elérkezett ahhoz a felismeréshez, hogy a művészi alkotás, nem egyéb a szünet nélkül fejlődő struktúra konkretizálódásánál. Teljesen elszakadva a formalizmustól, a műalkotást jelnek fogta fel s azzal a felfogással tanulmányozta a társadalom és a művészet közti viszonyt, hogy az összetett, mégis egységes semantikai intenció teremti meg lényegében a művet és adja meg a mű jelentését. A cseh irodalomtudomány és esztétika történetének e nevezetes harcát a „Fejezetek a cseh poétikából“ c. művében láthatjuk, mely két kötetben világítja meg a költészet aktuális és időfeletti problémáit s amellet speciális adalékokat is hoz a cseh költészet és próza fejlődéséhez. Alapvető műve ez a könyv a cseh irodalomtudománynak. Merészen alkalmazni új, egyéni kutatási módszereket a költői mű és személyiség vizsgálatánál. Mukařovský strukturalizmusa eleven, organikus, tudományos koncepció, amely kiterjeszti és elmélyíti a cseh irodalomtudomány s esztétika eddigi módszereit, eredményeit s a metodikai objektívizmus jegyében szilárd rendbe foglalja azt. Itt van lenyomtatva Mukařovský előadásainak lényeges része is, egyebek között a cseh írók kongresszusán, a nemzeti kultúra napján mondott beszéde. E megnyilatkozásokat az a legszemélyesebb meggyőződés hatja át, hogy a tudománynak szükségszerűen, kikerülhetetlenül a népet és a nemzetet kell szolgálnia — ebben a szellemben adnak háttermékeny indítékokat, szervezési irányelveket a csehszlovák tudomány minél sikeresebb, céltudatosabb fejlesztése számára. Mukařovský János így ezen a téren is alkotó: a szociális felelősségtől legjobban áthatott, példászerű egyéniség, ki a hazai tudósok közül messzemenően kivészi részét a Csehszlovák Köztársaság tudományos életének örömteljes építéséből.

SLAVIK FRIGYES